

Keskaegse Liivimaa ajalookirjutuse poliitika ja poeetika

Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 18). Hrsg. von Matthias Thumser. Lit Verlag. Berlin, 2011, 306 lk.

Ajaloolased on harjunud oma keskaegsete eelkäijate töid lugema tihti samas võtmes kui kaasaegsete kolleegide omi, ammutama neist ajaloolisi tõsiasju, vaagima autorite väidete veenvust, eristama tõeseid andmeid valedest. Keskaegne ajalookirjutus on pikalt olnud ennekõike vahend ajastute juurde, millest see parasjagu on pajatanud. Alles viimastel kümnenditel on toimunud selge nihe ajalooteadlaste pilgus: selmet uurida seda aega, *millest* keskaegne ajaloolane kirjutab, uuritakse üha enam seda aega, *milles* ta seda teeb. On aru saadud, et enamgi kui käsitletavaid aegu, avab keskaegne ajalookirjutus omaenda kirjutamisega. Mõistetud on sedagi, et igasugusele katsele ammutada teadmisi mõnes keskaegses kroonikas käsitletud perioodist peab eelnema selle kroonika poliitiline ja poeetikaline analüüs, teksti n.-ö. dekodeerimine, mis loob eeldused kroonikasse kätkeatud teabe adekvaatseks mõistmiseks. Need tõdemused põhinevad tõsiasjal, et erinevalt tänapäevast oli keskaja ajalookirjutus ühemõtteliselt oleviku teenistuses, talle oli sügavalt omane „presentism” – mineviku sündmusi ei kirjutatud üles mitte niivõrd nende sisemise

väärtuse pärast, kuivõrd soovist pakkuda õppetunde ja argumente tänastele tegemistele.¹ Ajalookirjutus on hea näide keskaja pragmaatilisest kirjakultuurist, mis minevikust kirjutades püüdis ennekõike mõjutada olevikku.²

Keskaegne Liivimaa ei olnud selles suhtumises erand ning ajalookirjutus kujunes siin algest pealt mõjukaks poliitiliseks relvaks kohalikus võimuvõitluses ja enesekehtestamises. Kuivõrd pärast Liivimaa vallutamist jagunesid valdused piiskoppide ja Mõõgavendade (hiljem Saksa) ordu vahel, siis võib ka keskaegse Liivimaa ajalookirjutuses eristada laias laastus kahte traditsiooni: piiskopi- ja (Saksa) ordukroonikaid; hiliskeskajal lisandus neile linnakroonikate traditsioon, keskusga Riias (ajalookirjutus kloostrites ei saanud Liivimaal kunagi eriti mõjukaks). Igas eristatud ajalookirjutuse traditsioonis püüti kehtestada oma versiooni kristliku Liivimaa ajaloost üldiselt või teatud ajaloolisest perioodist kitsamalt, et sellega võidelda välja eesõigusi valdustele ja võimule ning pakkuda argumente oma sammude legitimeerimiseks. Nagu Anti Selart on põhjendatult kirjutanud, kujunes hiliskeskaegsel Liivimaal välja sõna otseses mõttes „võitlus ajaloo pärast”. Nii süüdistas Riia peapiiskop 14. sajandi lõpul, et Saksa ordu on viinud Riia toomkiriku raamatukogust raamatuid Riia ordulinnusesse. Ordu ei eitanud tegu, ent põhjendas seda vajadusega hoida neid „võltsdokumente” (*falsas litteras*) enda juures, et neid ei saaks müüa ordu vaenlastele. Niisamuti on teateid sellest, kuidas Saksa ordu röövis 15. sajandi alguses Riia toomkapiitlist peapiiskopi privileege ja põletas need ära. 1438.–1439. aastal deponeeris Riia peapiiskop olulisemad dokumendid Lübeckisse, et kaitsta neid võimalike rünnakute eest.³

2011. aasta lõpul ilmavalgust näinud Matthias Thumseri toimetatud koguteos „Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland”

¹ Vt. nt. H.-W. Goetz. Die Gegenwart der Vergangenheit im früh- und hochmittelalterlichen Geschichtsbewußtsein. – Historisches Zeitschrift 255 (1992), lk. 61–97; H.-W. Goetz. Vergangenheit und Gegenwart. Mittelalterliche Wahrnehmungs- und Deutungsmuster am Beispiel der Vorstellungen der Zeiten in der früh- und hochmittelalterlichen Historiographie. – Zwischen Wort und Bild. Wahrnehmungen und Deutungen in Mittelalter, hrsg. von Hartmut Bleumer et al. Köln, 2010, lk. 157–202; T. M. Buck. Vergangenheit als Gegenwart. Zum Präsentismus im Geschichtsdenken des Mittelalters. – Saeculum 52 (2001), lk. 217–244; B. Schneidmüller. Constructing the Past by Means of the Present. Historiographical Foundations of Medieval Institutions, Dynasties, Peoples, and Communities. – Medieval Concepts of the Past. Ritual, Memory, Historiography, ed. by G. Althoff et al. Cambridge, 2002, lk. 167–192.

² Vt. nt. Pragmatische Schriftlichkeit in Mittelalter. Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen, hrsg. von H. Keller et al. München, 1992.

³ A. Selart. The Use and Uselessness of the Chronicle of Henry of Livonia in the Middle Ages. – Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier: A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia, ed. by Marek Tamm et al. Farnham 2011, lk. 345–361, siin lk. 357–358.

(„Ajaloikirjutus keskaegsel Liivimaal”) liigitub selgelt sellesse uude historiograafiauringute voolusängi, kus uurijate põhitähelepanu on pööratud ajalookirjutusele kui pragmaatilisele kirjažanrile, mis toimib poliitilise argumenti, identiteediloomelise vahendi või legitimatsiooni instrumendina. Kuid laiemalt vaadates on tegemist õigupoolest esimese katsega esitada vähegi ülevaatlikum ja uuematele uurimistulemustele tuginev raamatumahus käsitlus keskaegse Liivimaa ajalookirjutusest (tõsi, ilmselt tagasihoidlikkusest teose koostaja seda asjaolu ise ei toonita ega ole pidanud vajalikuks anda oma eessõnas ülevaadet keskaegse Liivimaa ajalookirjutuse senisest uurimisest). Olgu osutatud, et varasemast on meil selles valdkonnas kasutada vaid mõned aegunud ülevaadet,⁴ üksikud laiemad haardega artiklid⁵ ja käsikirjalised käsitlused.⁶

Vaatlusaluse teose tähtsust suurendab seegi tõsiasi, et see keskendub Liivimaa hiliskesk-aegsele historiograafiale, mis senises uurimistraditsioonis on pärinud võrdlemisi vähest tähelepanu. Pole saladus, et Vana-Liivimaa ajalookirjutuses on ülekaalukalt enim tähelepanu pälvinud 13. ja 16. sajandi kroonikud, veelgi täpsemalt Henriku Liivimaa kroonika (u. 1224–1227) ja Balthasar Russowi „Liivimaa provintsi kroonika” (1578; kolmas, täiendatud trükk 1584).⁷ Need kaks murranguaja tunnistust, silmapaistvat saavutust ka üleeuroopalises võrdluses, on suuresti varjutanud neile

järgnenud või eelnenud ajalookirjutuse, kogu selle historiograafilise traditsiooni, mis hargnes Liivimaal 13. sajandi lõpust 16. sajandi viimaste kümnenditeni. Niisiis võib vaid kiita raamatu autorite otsust keskenduda ajalooteostele, mis valminud 14. sajandi keskpaigast 16. sajandi keskpaigani – hõlmates kokku kümme konda lühemat või pikemat ajaloolise sisuga teksti hiliskeskaegselt Liivimaalt.

Koguteos on välja kasvanud 17.–18. mail 2008 Göttingenis toimunud Balti Ajalookomisjoni korraldatud konverentsist „Mittelalterliche Historiographie in Livland”. Seal peetud ettekannetest ei ole ainsana raamatusse jõudnud Andris Levansi ettekanne („Livland in der norddeutschen Geschichtsschreibung des 14. und 15. Jahrhunderts. Vorstellungsgeschichtliche Betrachtungen”), mille fookus oli teistest käsitlustest irdu. Seda kompenseerib aga spetsiaalselt vaatlusaluse kogumiku jaoks kirjutatud Volker Honemanni sünteesiva iseloomuga lõpupeatükk.

Kogumiku avab vahest kõige algupärasema panusega peatükk Arno Mentzel-Reutersi sulest, mis on pühendatud Bartholomaeus Hoeneke kadunud riimkroonikale („Bartholomaeus Hoeneke. Ein Historiograph zwischen Überlieferung und Fiktion”, lk. 11–58). Autor on üks Saksa ordu keskaegse kirjakuultuuri parimaid asjatundjaid⁸ ja tundub, et artikkel on sündinud eeskätt tänu õnelikule arhiivileiule Berliinist (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz), millele esimest

⁴ Liivimaa vanema ajalookirjutuse esimesed ja pikaks ajaks viimased ülevaadet ilmusid 18. sajandi lõpus – 19. sajandi alguses, ent nende teadmised keskaja historiograafiast on mõistagi väga lünklikud, vt. [F. K. Gadebusch.] Abhandlung von Livländischen Geschichtsschreibern. Riga, 1772; C. E. Naipersky. Fortgesetzte Abhandlungen von livländischen Geschichtsschreibern: ein literar-historischer und bibliographischer Versuch. Mitau, 1824. Esimene ja siiani viimane pärast 19. sajandi ulatuslikku uurimis- ja editeerimisbuumi trükkis ilmunud üldülevaade Liivimaa vanemast ajalookirjutusest pärineb Läti ajaloolase Jānis Zutise sulest, vt. J. Zutis. Očerki po istoriografii Latvii. Čast' 1. Pribaltijsko-nemeckaja istoriografija. Riga, 1949. Läti ajaloo allikate tutvustamise raames annab mõningase ülevaate keskaja Liivimaa ajalookirjutusest ka Teodors Zeids: Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti līdz 1800. gadam. Rīga, 1992.

⁵ Nt. S. Vahtre. Balti kroonikad ja nende osa eesti rahva mineviku valgustamisel. – Eesti kirjanduse ajalugu 1. Tallinn, 1965, lk. 91–104; S. Vahtre. Kroniki bałtyckie (inflanckie) XIII–XVIII wieku jako źródła historyczne (Stan badań). – Zapiski Historyczne 34/4 (1969), lk. 73–89; N. Angermann. Die mittelalterliche Chronistik. – Geschichte der deutschbaltischen Geschichtsschreibung, hrsg. von G. von Rauch. Köln, 1986, lk. 3–20; S. Vahtre. Meie vanema historiograafia uurimisest ja ülesannetest. – Ajalooline Ajakiri 3 (2011), lk. 5–26.

⁶ L. Arbusovs. Latvijas historiografija. Latvijas universitātē 1928/29. m.g. lasitas lekcijas. Masinakirjaline käsikiri Riias Läti Rahvusraamatukogus: Latvijas Nacionālā bibliotēka. Lettonica. B 901; L. Mark. Eesti vanema historiograafia ajalugu. 1–2. [1950–ndad.] Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas, f. 75, s. 10; S. Vahtre. Ajalookirjutus Vana-Liivimaal [1999]. Masinakirjaline käsikiri Tartu Ülikooli Ajaloo ja arheoloogia instituudi Eesti ajaloo õppetoolis.

⁷ Uuema uurimisest (koos viidetega varasemale) mõlemast kroonikast pakuvad vastavalt: Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier; P. Johansen. Balthasar Russow als Humanist und Geschichtsschreiber. Aus dem Nachlaß ergänzt und herausgegeben von H. von zur Mühlen. Köln, 1996.

⁸ Vt. eriti A. Mentzel-Reuters. Arma Spirituality. Bibliotheken, Bildung und Bücher im Deutschen Orden. Wiesbaden, 2003.

korda juhtis tähelepanu Ralf Päsler.⁹ Nagu Mentzel-Reuters näitab, on tegemist Hoeneker kroonika originaalfragmendiga, mis jutustab 1343. aasta sündmustest Liivimaal. Artikli lisas on kõnealune fragment (kokku 30 lünklikku värsirida) teaduslikult editeeritud. Selle lei ümber ehitab autor väga sisuka analüüsi senisest Hoeneker kroonika uurimisest, nagu ka selle sisulise ja vormilise analüüsi. Ta on kaunis kriitiline Konstantin Höhlbaumi teedrajava töö suhtes, ent kahjuks ei suhestu kuigivõrd Sulev Vahtre uurimistööga Hoeneker kroonikast.¹⁰ Üks autori olulisemaid väiteid on kindlasti see, et Hoeneker riimkroonika ei olnud ilmselt algselt kirjutatud mitte alamsaksa, vaid idakesksaksa keeles. Hinnalised on samuti tema viited „Liivimaa noorema riimkroonika” võimalikele kirjanduslikele eeskujudele, arutus ajalookroonikate funktsioonist Saksa ordu¹¹ ja kriitiline kokkuvõte teadaolevatest andmetest Hoeneker isiku kohta.

Kogumiku teise peatüki on kirjutanud Anti Selart ja see käsitleb Hermann von Wartberge Liivimaa kroonikat („Die livländische Chronik des Hermann von Wartberge”, lk. 59–85). Saksa ordumeistri kaplani ja kantseleijuhataja ladinakeelne kroonika tuli 16. sajandi ära kirjana päevavalgele alles 19. sajandi keskpaiku Danzigi raearhiivist. See võrdlemisi unikaalne näide Liivimaa ajalookirjutusest 14. sajandil, mis oli usutavasti kirjutatud enne kõike välisauditooriumi silmas pidades, pakub lühikese ülevaate Liivimaa kristlikust ajaloost, rõhuasetusega Saksa ordu sõjategevusel ja diplomaatial 1350.–1370. aastatel. Selart pakub Wartberge kroonikast veenva poliitilise tõlgenduse, suuresti oma varasemate Liivimaa ajalookirjutuse poliitilis-retooriliste analüüside vaimus,¹² näidates, kuidas

kroonika peamine eesmärk oli kinnitada Saksa ordu privileege Liivimaal ja näidata ordu võimu Riia peapiiskopi üle. Väärtuslikuks võib samuti pidada autori arutlusi Wartberge kroonika allikakasutuse ja hilisema retseptiooni üle.

Kogumiku kolmas peatükk, Thomas Brücki „Konflikt und Rechtfertigung in der Geschichtsschreibung Alt-Livlands. Christoph Forstenau – Silvester Stodewescher – Hermann Helewegh” (lk. 87–131), lahkab võrdlevalt kolme lühikest ajalookirjutuse näidet 15. sajandi teisest poolest, mis kõik esitavad erinevaid vaatenurki Riia peapiiskopi Silvester Stodewescheri ja Saksa ordu võitlusele ülemvõimu pärast Riia linnas. Kolmest tekstist olulisim ja hinnalisim on kahtlemata Riia linnasekretäri ja raehärra Hermann Heleweghi „Punane raamat” („Das rothe Buch”), mida tunneme küll vaid 17. sajandil Riia raehärra Johann Witte tehtud ülemsaksakeelse tõlke kaudu (Wittelt pärineb ka teose pealkiri). See on esimene teadaolev näide linnakroonikast keskaegsel Liivimaal, mille tähtsust ja tähendust on aidanud viimastel aastatel esile tuua Thomas Brücki varasemad üksikkäsitlused.¹³ Sedapuhku eritleb Brück Heleweghi kui raehärra vaatenurka 15. sajandi teise poole Liivimaa sisevõitlustele võrdluses kahe teise perspektiiviga, mida esindavad oma poleemiliste kirjutistega vastavalt Saksa ordumeistri kirjutaja Christoph Forstenau ja Riia peapiiskop Silvester Stodewescher. Kolme vaatenurga võrdluses ilmneb suurepärastelt, kuidas ajalookirjutus täitis 15. sajandi keskpaiku poliitilisi eesmärke, nagu seegi, kuidas kolm autorit esitavad selgelt erapoolikuid versioone Riia linna ümber puhkenud võitlustest. Brücki artikkel on rikas konkreetsetest tähelepanekutest ja allikakriitilistest hinnangutest, mis osutavad muu

⁹ R. G. Päsler. *Deutschsprachige Sachliteratur im Preußland bis 1500. Untersuchungen zu ihrer Überlieferung*, Köln, 2003, lk. 272.

¹⁰ Paraku ei ole autor saanud kasutada Sulev Vahtre avaldamata kandidaadiväitekirja: Liivimaa noorem riimkroonika (1315–1348) ajalooallikana. Tartu, 1955. Masinakirjaline käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus. (Küll viitab sellele Vahtre uurimusele Anti Selart oma artiklis kõnealuses kogumikus, lk. 72, viide 50.)

¹¹ Siin torkab üllatuslikult silma, et kasutamata on jäänud Alan V. Murray oluline artikkel: *The Structure, Genre and Intended Audience of the Livonian Rhymed Chronicle*. – *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier*, ed. by A. V. Murray. Aldershot, 2001, lk. 235–251.

¹² Vt. nt. A. Selart: *Iam tunc...* The Political Context of the First Part of the Chronicle of Henry of Livonia. – *The Medieval Chronicle 5* (2008), lk. 197–209; A. Selart. *Political Rhetoric and the Edges of Christianity: Livonia and its Evil Enemies in the Fifteenth Century*. – *The Edges of the Medieval World*, ed. by Gerhard Jaritz and Juhan Kreem. Budapest, 2009, lk. 55–69.

¹³ T. Brück. Hermann Helewegh. Ratssekretär und Ratsherr in Riga im Spannungsfeld zwischen Stadt und Stadtherren im 15. Jahrhundert. – *Akteure und Gegener der Hanse. Zur Prosopographie der Hansezeit*, hrsg. von Detlef Kattinger und Horst Wernicke. Weimar, 1998, lk. 145–63; T. Brück. *Rigaer Chronistik im 17. Jahrhundert. Johann Witte und seine Bearbeitung der Chronik des Hermann Helewegh*. – *Editionswissenschaftliche Kolloquien 2003/2004. Historiographie. Briefe und Korrespondenzen. Editorische Methoden*, hrsg. von M. Thumser und J. Tandecki. Toruń, 2005, lk. 143–168.

hulgas selgelt vajadusele keskenduda Liivimaa ajalookirjutuse uurimisel mitte üksnes üksikutele kroonikatele, vaid vaadata neid laiemas poleemiliste ja diplomaatiliste dokumentide kontekstis.

Kogumiku neljas peatükk pärineb raamatu koostajalt Matthias Thumserilt ja see käsitleb tõenäoliselt Saksa ordumeistri Wolter von Plettenbergi sekretäri, hilisema Tartu piiskopi Christian Bomhoweri (või mõne tema lähikondse) kirjutatud ajalooainelist traktaati „Eynne Schonne hysthorie” („Antirussische Propaganda in der ‚Schönen Historie von wunderbaren Geschäften der Herren zu Livland mit den Russen und Tataren’”, lk. 133–153). See pamflett 1508. aastast on kirjutatud eesmärgiga propageerida Venemaa-vastase ristsõja indulgentside müüki, et hankida rahalisi vahendeid Saksa ordule.¹⁴ Pelgalt ühes käsikirjas säilinud kirjatöö, mis tõenäoliselt kaasajal trükk ei jõudnudki, esitab põhiosas poleemilise ülevaate Liivimaa poliitikast ajavahemikus 1491–1507, rõhuga Saksa ordu suhtel Venemaaga. Kui seni kõige põhjalikum käsitus „Eynne Schonne hystorie”st, Friedrich Benninghoveni artikkel poole sajandi tagant,¹⁵ leidis, et traktaadi autor on andnud saksa lugejatele võrdlemisi tõetruu pildi 16. sajandi alguse Venemaast, siis Matthias Thumser võtab traktaati analüüsida selgelt propaganda raamistuses, lahates läbinägelikult selle retoorilisi mehhanisme ja ajaloo poliitilisi võtteid.¹⁶

Kogumiku järgmine, viies peatükk jõuab järjega 16. sajandi keskpaika ja selles analüüsib Klaus Nietmann Johann Lohmülleri kirjutatud Liivimaa ajalookäsitlust „Warhaftig Histori” („Johann Lohmüllers evangelische Geschichte Livlands. Überlieferung – Quellen – Darstellungsweise – Intention”, lk. 155–200). Tegemist on huvitava ja olulise täiendusega Ulrich Mülleri kapitaalsetele uurimustele Lohmüllerist, mis ilmus 2001. aastal.¹⁷ Koolitatud juristi, mitme Liivimaa piiskopi kantsleri ja Riia raesekretäri kroonika hõlmab ajavahemikku 1199–1542 ning sellegi ideoloogiline raskuskese, mille Nietmann hoolikalt välja joonistab, on Riia peapiiskop-

pide ja Saksa ordu keerulised ja konflikttsed suhted. Nietmanni analüüsi peamine väärtus on Lohmülleri kroonika paigutamine konkreetse poliitilisse situatsiooni, 1556.–1557. aastal Liivimaal puhkenud sisekonflikti konteksti Riia peapiiskopi ja Saksa ordu vahel, mida me tunneme koadjuutorivaenuse nime all. Nietmann näitab samuti, et kuigi Lohmülleri kroonikas on vaenuleerid traditsioonilised, siis seoses autori reformistlike vaadetega on need saanud tema käsitluses siiski uue luterliku tõlgenduse.

Kogumiku kuues peatükk on väga hinnaline ja oluline panus senisesse Liivimaa keskaegse ajalookirjutuse uurimisse, Anthje Thumseri analüüs kolmest hiliskeskaja vähehinnatud kroonikast („Livländische Amtsträgerreihen des Mittelalters. Kleine Meisterchronik – Rigaer Bischofschronik – Series episcoporum Curoniae”, lk. 201–254). Kolme ajaloo teose ühendab sarnane vorm – kõik need moodustavad põhiosas napilt kommenteeritud isikuloendi, mida on koostatud ajavahemikus u. 14. sajandi lõpust 16. sajandi lõpuni. Samuti tuleb toonitada nende kroonikate võrdlemisi laialdast levi, millest annavad tunnistust mitmed käsikirjad ja ärakirjad (nende nimekirja leiab Thumseri artikli lisast). Esimene kolmest, nn. „Kleine Meisterchronik”, pärineb ilmselt 15. sajandi lõpust ja sisaldab Saksa ordu Liivimaa ordumeistrite loetelu, mida täiendavadapid andmed nende tegevusest. Teist kroonikat, nn. „Rigaer Bischofschronik”, hakati koostama ilmselt 14. sajandil ja see sisaldab Riia piiskoppide ja peapiiskoppide loetelu koos lühiaandmetega nende ametiaegade ja tegemiste kohta. Viimane kroonika, Kuramaa piiskoppide loend, nn. „Series episcoporum Curoniae”, on esialgsel kujul kirjutatud tõenäoliselt 14. sajandi lõpul ja see pakub lisaks Kuramaa piiskoppide nimestikule (mõne lühiteatega nende tegevusest) ka legendaarse jutustuse Kuramaa piiskopkonna loomisest Taani kuninga Abeli poolt 1161. aastal. Kuigi need kolm kroonikat pakuvad vähe ajaloolastele, kes otsivad konkreetset faktiteavet Liivimaa ajaloost, on need

¹⁴ Saksa ordu indulgentsi-kampaaniast vt. A. Ehlers. Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter. Marburg, 2007, lk. 385–402.

¹⁵ F. Benninghoven. Russland im Spiegel der livländischen Schönnen Hystorie von 1508. – Rossica externa, Studien zum 15.–17. Jahrhundert. Festgabe für Paul Johansen zum 60. Geburtstag. Marburg, 1963, lk. 11–35.

¹⁶ Olgu mainitud, et hiljuti on analüüsitud „Eynne Schonne hysthorie” samuti sellest vaatenurgast, kuidas see esitab ristsõja ideoloogiat ja rüütliliu ideaale hiliskeskajal Liivimaal, vt. J. Kreem: Crusading Traditions and Chivalric Ideals: The Mentality of the Teutonic Order in Livonia at the Beginning of the Sixteenth Century. – Crusades 12 (2013) (ilmumas).

¹⁷ U. Müller. Johann Lohmüller und seine livländische Chronik „Warhaftig Histori”. Biographie des Autors, Interpretation und Edition des Werkes. Lüneburg, 2001.

anonüümsed kirjutised, nagu Anthje Thumser veenvalt näitab, väga hinnaline aines uurijatele, keda huvitab Liivimaa piiskoppide ja Saksa ordu identiteediloomed ja mälukultuur.

Raamatu lõpetab kokkuvõtteks käsitletav peatükk Volker Honemanni sulest, mis püüab enamike kogumikus käsitletud kroonikate põhjal välja tuua mõningaid Liivimaa eliidi identiteediloomed peamisi elemente („Zu Selbstverständnis und Identitätsvorstellungen in der livländischen Geschichtsschreibung des Mittelalters”, lk. 255–295). Võttes aluseks Matthias Thumseri tõdemuse, et Liivimaa kui omaette ajaloolise regiooni identiteedis etendas ühine ajalooteadvus olulist rolli,¹⁸ püüab Honemann võrdluses teiste ajalooalade regioonidega leida neid tunnuseid, mis lubasid Liivimaal tekkida „mina-rühma” tunnet. Ta loetleb neid oma artiklis kokku kaheksa, neist olulisemana tõusevad esile Liivimaa teadlikkus oma nimest, asukohast kristlaskonna piiridel ja idapoolsest (kujuteldavast) ohust.

Seda väga õnnestunud koguteost lugedes, mille sisulist rikkust sain siinkohal vaid põgusalt skitseerida, formeerusid mõttes mõned üldised kriitilise iseloomuga tähelepanekud, mida tahaksin siinse retsensiooni kokkuvõtte asemel sõnastada. Esiteks torkas silma, et vaid üksikud autorid (Anti Selart, Antje Thumser, Volker Honemann) tegid katseid seostada oma käsitlus laiemaga keskaja historiograafia pühendatud uurimistööga.¹⁹ Minu mulje põhjal astub raamat vaid kaunis juhuslikult dialoogi rahvusvahelise medievistikaga ja kipub ennast liiga ühemõtteliselt siduma üksnes Liivimaa lokaalajaloolise perspektiiviga. Kuigi keskaegse Liivimaa ajaloo-

kirjutuse adekvaatne analüüs eeldab mõistagi kohaliku konteksti põhjalikku tundmist, leian, et kindlasti ei ole tollased ajalooteadused taandatavad üksnes regionaalsetele arengutele, vaid eeldavad niisamuti avarama tausta arvestamist. Teiseks, esimese märkusega seoses, nendin, et raamatus on üllatavalt napilt esindatud inglise ja prantsuskeelne erialakirjandus, rääkimata eesti- ja läti keelsest. See on lõiganud tihti ära võimaluse luua loovaid seoseid nende keskaja ajalookirjutuse uurimisega seotud küsimustega, mis on aktuaalsed väljaspool saksakeelset uurimistraditsiooni. Viimaks torkab silma, et kogumikus domineerib selgelt ajalookirjutuse käsitlemine eneselegitimeerimise ja identiteediloomed instrumentina, ent veidi teenimatult on varju jäänud ajalookirjutuse funktsioon mälu ja mälestamise vahendina. Nagu hästi teada, oli ajalookirjutus keskajal üks oluline osa tollal kõrgelt väärtustatud *memoria*-kultusest.²⁰ Selles suunas leiab kogumikust küll mõned põgusad viited, näiteks Antje Thumseri ja Volker Honemanni artiklites, ent ajalookirjutuse roll keskaja Liivimaa *memoria*-kultuuris jääb siiski alles ootama põhjalikumaks käsitlust.²¹ Lõpetuseks tuleb aga koguteos meelde, kuivõrd suures osas tugineb Liivimaa keskaja ajalookirjutuse uurimine 19. sajandi hiiglaslikule editeerimistöele ja kuivõrd lai tööpõld ootab ees Liivimaa keskaegsete ajalootekstide tänapäevastele nõuetele vastavas avaldamistöös. Jääb vaid loota, et selleks tööks leidub tänapäeval veel piisavalt hästi ettevalmistatud õpetlasi, huvitatud rahastajaid ja motiveeritud kirjutajaid.

Marek Tamm

¹⁸ M. Thumser. Das Baltikum im Mittelalter. Strukturen einer europäischen Geschichtsregion. – Jahrbuch des baltischen Deutschtums 58 (2011), lk. 17–30.

¹⁹ See on seda kahetsusväärsem, et Euroopa keskaja ajalookirjutuse uurimine on viimasel kümnendil teinud läbi uue õitsengu, olgu siin väga rohkearvulise kirjanduse seast osutatud vaid paarile ülevaatekoostajale: Historiography in the Middle Ages, ed. by D. M. Deliyannis. Leiden, 2003; The Encyclopedia of the Medieval Chronicle, ed. by G. Dunphy. 2. kd. Leiden, 2010. Värske globaalse ülevaate ajalookirjutusest ajavahemikus 400–1400 esitab: The Oxford History of Historical Writing, kd. 2: 400–1400, ed. by S. Foot, C. F. Robinson. Oxford, 2012.

²⁰ Vt. nt. Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter, hrsg. von K. Schmid und J. Wollasch. München, 1984; M. Borgolte. Memoria. Bilan intermédiaire d'un projet de recherche sur le Moyen Age. – Les tendances actuelles de l'histoire du Moyen Age en France et en Allemagne, sous la dir. de J.-C. Schmitt et O. G. Oexle. Paris, 2002, lk. 53–69.

²¹ Selles suunas on oodata huvitavaid uurimistulemusi Gustavs Strenga doktoritööst: The Social Aspects of the Commemoration. The Remembrance of the Dead in Late Medieval Livonia (täna autorit jagamast oma valmiva töö mõningaid peatükke). Kuid vt. ka H. Kugler. Über die 'Livländische Reimchronik'. Text, Gedächtnis und Topographie. – Jahrbuch der Brüder Grimm-Gesellschaft 2 (1992), lk. 85–104; A. Levans. Die lebendigen Toten. Memoria in der Kanzlei der Erzbischöfe von Riga im Spätmittelalter. – Kollektivität und Individualität. Der Mensch im östlichen Europa. Festschrift für Prof. Dr. Norbert Angermann zum 65. Geburtstag, hrsg. von K. Brüggemann et al. Hamburg, 2001, lk. 3–35.